

Василь ЧОПОВСЬКИЙ

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

*Слухаючи їх одну за одною,
співані безладно, принагідно
селянами, нам, певно, і в голову
не приходять, що се перед нами
перекочуються розрізнені перлини
великого намиста, частки великої
епопеї сучасного народного життя.*

Іван ФРАНКО

У статті на основі широкого кола опублікованих матеріалів та власних польових досліджень автор розглядає соціально-побутові пісні лісорубів Карпатського регіону, які віддзеркалюють умови життя та праці гірського населення краю, а також коломийки про гуцульське повстання 1920-го року.

Ключові слова: Українські Карпати, Бойківщина, Гуцульщина, бойки, гуцули, лісоруби, повстанські коломийки.

© Р. ЧМЕЛИК, 2012

Українські Карпати є скарбницею традиційної культури регіонального й національного рівнів. Ця традиційна культура збереглася не тільки у пам'яті старшого покоління, але у реаліях сьогодення. Досліджуючи гірські села карпатського регіону, нам пощастило зафіксувати унікальні свідчення старожилів щодо різних аспектів матеріальної та духовної культури краю. Під час етнографічної експедиції записали і соціально-побутові пісні українських горян Карпат.

Здавна лісовий промисел (заготівля та сплав деревини) посідав важливе місце в господарській діяльності гірського населення Карпат, що своєрідно позначилося на побуті, звичаях і обрядах мешканців цього регіону, відбилася й у їхній пісенній творчості. Допитливий мандрівник, один із засновників «Руської Трійці» Іван Вагилевич у статті «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині», вказує на духовну культуру бойків, глибоку людяність, простоту й слов'янський характер народних звичаїв, обрядів, їх тісний зв'язок із навколишньою природою, життям і діяльністю карпатського трударя. «В тих голосах, що видобуваються із глибин людського ества, струмує вираз суму і гірких переживань, солодкі мрії і спомини минулого щастя та вибухи буйної веселості. Ті короткі, однакові за формою хвилеві виливи піднесеної розбурханої уяви — це співанки. Крім того, побутують і епічні пісні, але вони здебільшого пересажені з підгірських місцевостей. Проте й цим пісням властивий ліричний елемент, оскільки він є неодмінною складовою частиною розвитку пісенної основи» [1, с. 121—122].

У рідному Ясені над Лімницею І. Вагилевич від бойків записав співанки:

*Ой у горах сніги впали, гори забілили,
Чомусь наші дівчатойка тепер помарніли.*

*Пішли кози попід лози, а вівці ямками,
Не пий, не пий, кучерявий, горілки з дівками.*

*На зелену поляночку сиві птахи впали,
Коби тебе, мій милейкий, іще не кликали.*

*Із Бескида зеленого бистрий потік шумит,
За тобою, моя любка, серце моє тужит.*

*Ой скрипочки із липочки, а струни з барвінку,
Як заграю, заспіваю, чути на зарінку.*

*Гори мої високії, мушу вас лишити,
Волів би-м був у вас гнити, як в чужині жити.*

*Віддалений від родини в чужії пороги,
Куди гляну, обіздрюся, всюди сунт вороги.*

Молодії орлянята, позичте ми крилята,
Нехай же я там полечу, де ніхто не биват.

Нехай же я і полену в пустині глибокі,
Та най мої і сльозоньки наповнят потоки.

Тече річка з-під лісочка та нанесла лому,
Лишив-єм тя, моя любко, сам не знаю кому.

Лишив-єм тя, моя любко, на бога, на бога,
Бувай же ми, моя душко, здорова, здорова.

Ізберіться, бистрі ріки, залийте мня в собі,
Як маю так в світі жити, волю гнити в гробі.

Уже мені не ходити горі сим потоком,
Уже мені не сидіти білявці під боком.

Не тіштесь, ворожейки, що щастя не маю:
Пішли літа кінець світа, як лист по Дунаю.

Заграй же ми, музичейко, заграй ми краснейко.
Розвесели, розвесели сумное сердейко [1, с. 123—124].

Оцінюючи роль та значення пісні у житті карпатських горян, І. Франко писав, «що коломийки як продукт народної творчості майже не сягають поза межі австрійської України, головню Галичини й Буковини, так що й з сього погляду для збирача являвся обмежений терен, на яким легше було, так сказати, вичерпати всі мотиви і варіанти, нагромаджені народною пам'яттю», «де бачимо сльози й радощі, працю і спочивки, турботи і забави, серйозні мислі і жарти нашого народу в різних його розверстуваннях, його сусідів, його соціальний стан, його життя громадське й індивідуальне від колиски до могили, його традицію і вірування, його громадські й етичні ідеали», що «наповняє нас правдивими гордощами, коли в тім поетичнім дзеркалі бачимо здорову, чисту, а так рухливу і невтомно творчу душу нашого народу» [9].

На основі власних спостережень відомий український етнограф В. Шухевич вніс значний вклад у вивчення культури й побуту гуцулів. Пісенна творчість гуцулів високо оцінена етнографом: «У гуцулів дуже багато пісень багатих фантазією і дивними природними порівняннями, які гуцули звичайно виспівують за скрипкою... Мала різноманітність мелодій походить від значного віддалення хат, рідких товариських зносин, через що не виробилося у гуцулів музичального чуття незважаючи на багатство пісень» [12, с. 81—82]. На Гуцульщині В. Шухевич зібрав понад 400 пісень, в тому числі — 274 коломийок, серед яких чимало було на лісорубську тематику.

А чому — ж ви, ледіники,
Та не співаєте,
Бутинами¹ співаночки
Позабуваєте.
Бутинами ледіники
У водах зимуют,
По два роки, по півтора
За любку не чують.
Ой побачу я миленьку
За штири неділі,
А вна мені подарує
Двоєнички² білі.
А вна мені подарує
Ще й вишиті капці,
Льигаючи, устаючи,
Бідолашка на гадці [12, с. 115, 118].

Усна народна творчість — це жива спадщина минулих часів, дзеркало бурхливої живої духовності українського народу. Українська пісня своїм змістом, глибиною і різноманітністю переживань, красою і мелодійністю посідає одне з перших місць серед пісень народів світу. В українській пісні скрізь підкреслюється висока прикмета душі народу.

Особливо активно побутує в Карпатах коротка пісенна форма — коломийка. Де й коли вони поставили, — певних доказів не маємо. Однак вважається, що коломийки виникли в Карпатах, неподалік Коломиї, і від цього міста й беруть свою назву. Відомий збирач народної творчості Богдан Заклинський писав: «Слово коломийка взято від міста Коломиї. Звідси, з Покуття та Підгір'я, поширилися вони по цілій Україні. Вони легкі і короткі, не тяжко їх пам'ятати, та все можна знайти коломийку до відповідної ситуації. А вже найбільше коломийок співають в наших горах, у Верховині» [4].

Окрім назви «коломийка», у фольклорній традиції горян більш уживаною була назва «співанка», яку вживає Іван Вагилевич у своїй розвідці «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині», де він подає добірку бойківських коломийок [2].

Коломийки — царина народної поезії, в якій найширше представлено різні аспекти історично-

¹ «Бутин» (діал.) — ліс, призначений для рубання, лісозаготівлі. Можливо це слово походить від румунського «Butni» («пень», «колода»). У Карпатах від слова «бутин» утворилася місцева назва лісорубів — «бутинарі», «бутенники», яку зафіксовано і в пісенному фольклорі цього регіону.

² Пара волів.

Надмірна експлуатація, втрата здоров'я на заробітках далеко від рідних і близьких, злидні викликали протест у горян, який нерідко був спрямований не проти соціальної несправедливості, а проти знарядь та об'єктів праці:

*Закувала зозулиця у лісі під липков,
Як бідує вандрівничок³ в літі під колибков,
Ой у літі під колибков, в зимі у бараку,
Так бідує вандрівничок у світі, сарака.*

*Ой я рубав дрова в лісі, на ліщину-м зайшов
Як єм загадав за дівчину, за годину-м прийшов
Коби-с знала, файна любко, як ні болять ноги,
Тож в долину швидко йдучи, догори поволи.
Коби-с знала, файна любко, як ні болять ручки.*

*Рубаючи в Буковині ялиці та бучки!
А мій милий на різанню днює і ноче,
А за мене, молоденьку, не знає, не чує.
Бодай пилу іржа з'їла, дерево згоріло,
То ж то мому миленькому різання доїло [6].*

У гірських селах творилися й передавалися з вуст у уста співанки про нужденне життя лісорубів. Складання лісорубами пісень про свою роботу є одним з проявів світоприймання гірських жителів:

*...На чітинах, брати, спимо,
В колибах жиємо.
А кулешу пісну їмо,
Лиш водичку п'ємо...*

*І голодні, і обмерзлі,
І не досипляймо,
А постоли як ніч, так і день
Із ніг не скидаймо [11].*

Каторжні умови праці, виснажлива робота — іноді по пояс у снігові — нічліг в холодних закурених колибах — все це мало сприяло ліричним настроям лісорубів.

Сплав плотів (по-місцевому «дараб», «бокорів») швидкоплинними гірськими річками був дуже небезпечним, вимагав від плотарів-бокорахів сміливості, спритності, самовладання.

Багато карпатських лісорубів, особливо з прибережних сіл, змушені були через брак роботи на лісорозробках працювати на лісосплаві, проводячи більшу частину господарського року на заробітках:

*А у зимі у бутині, вліті — за водою,
А на осінь — газдувати, рибко із тобою [13].*

³ Вандрівник — мандрівник.

Пісенних творів про карпатських плотогонів створено небагато — ще менше, ніж про лісорубів-заробітчанин. Здебільшого це — коломийки, що якісно відрізняються від співанок про «бутинарів» змістом та емоційною спрямованістю. Коломийки про плотарів сповнені енергії, молодечства, життєрадісності, веселого передчуття цікавої подорожі, пригод:

*Пливи, пливи, бокорику, та долі водою,
Шуми, шуми, бистра річко, тебе ся не бою [13].*

Більшість коломийок про карпатських плотогонів — ліричного плану з темою кохання: у них висловлюється туга дівчини в розлуці з бокорашем, очікування зустрічі з ним. Трапляються, однак, і такі пісенні мініатюри про сплавників, де критикується їхня розгульна поведінка, схильність декого з них до пияцтва:

*Ходить моя лиха доля бокорику вести,
Що заробить, тото проп'є —
ніщо дому нести [5, с. 303].*

У народній пам'яті збереглося чимало пісень-хронік, які розповідають про трагічну загибель лісорубів на лісорозробках. У «Пісні про Василя Андришака» йде мова про лісоруба із с. Перегінське Долинського повіту, якого у лісі «привалило дерево». Співанка-хроніка у різних варіантах розповідає про типові явища у житті карпатських лісорубів другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст., коли процес хижацького винищення лісових багатств Карпат капіталістичними «фірмами» призводив до численних нещасних випадків серед лісорубів.

*Идуть люди у Пороги дерево рубати.
Заїхали на роботу та й стали рубати,
Старий батько ся задумав, де грошей узяти.
— Ріж, Василю, любий сину, хоч не твоя воля,
Перед тебе гілля висить, а то — твоя доля.
Гей, з гори на долину дерево хилиться,
Бісурменка б'є в голову, Василеві сниться.
І закричав старий батько: — Ходіть рятувати!
Бо вже вбило сина мого, з ким маю рубати?²
Ізбіглися лісоруби, бо їх було много,
Несуть, несуть на долину хлопця молодого.
Несуть, несуть на долину, машини не видно,
Дали знати у Солотвин по лікарів швидко...
Взяли хлопці молоденькі на рушник біленький:
— Уже, батьку, не дихає твій син молоденький.
І завезли додомочку, на лаву поклали
І у поле післанчика по маму післали.
Да його стара мати дрібний лен полола,*

Як учула ту причину, то за всьо забула.
 Дай прийшла додомочку, на порозі вміла,
 Бо вже сина забитого на лаві уздріла.
 Стала йому на груди білу зірко заводити:
 — Устань, устань, мій синочку, зо мнов говорити.
 Устань, устань, мій синочку,

щось такий сумненький?

Чи не з тобов посварився батько твій рідненький?
 Ой плаче стара мати, білі ручки ломить,
 Що уже їй кусник хліба ніхто не заробить.
 — Не плач, не плач, стара мати,
 ми тобі поможем,

А ми, бідні лісоруби,
 по золотому зложим [8, с. 402—403].

В Карпатах поширеними були пісні-балади про скалічених заробітчаних-лісорубів. У пісні «Ой кувала зозуленька в суботу, в суботу» розповідається про місцевий випадок, який трапився у с. Гута Богородчанського повіту на Бойківщині.

Ой кувала зозуленька в суботу, в суботу.
 Зібралися цимборики на Гуту в роботу.

Дві недільки поробили, добре ся робило,
 Четвертого понеділка цимбору побило.

Ой зійшлися дохторики й стали му казати: —
 Треба ж тобі, цимборику, ніжку білу втяти.

— Та втинайте, дохторики, втинайте, втинайте,
 Та лем мені, молодому, на мачок лишайте!

Молодого цимборика чимось підкурили
 Та й утяли білу ніжку, на мак не лишили.

Стоїть ніжка коло ліжка, карабін — на клинку,
 Прийшла мамка до шпиталю:

«Що ж ти робиш, синку?»

Прийшла мати до шпиталю, на порозі вміла:
 — Ой синочку-голубочку, де ся ніжка діла?

Ой синочку-голубочку, де ся ніжка діла?
 — Машина ї відірвала, як з Гути летіла.

Ой кувала зозуленька на маковім цвітку,
 Тепер вандруй, жебраченьку,
 по білому світку [3, с. 385—386].

Під час етнографічної експедиції на Бойківщину влітку 2010 р. у рідному селі Липовиця Рожнятівського району від місцевого історика-краєзнавця Богдана Григоровича Шпильчина ми записали десяток коломийок, які віддзеркалюють соціально-побутові та господарсько-виробничі умови життя лісорубів Карпат.

Було колись за цісаря — прибули італіяни,
 Порубали гори-бори — лишили поляни.
 Сумні вітри повівали, нема хати в сойки,
 Сумували від утрати липовицької бойки.
 Росте явір при ялиці, липа коло дуба,
 Непогано й молодіці коло лісоруба.
 Мали колись лісоруби сокири і пили,
 Цапіними обертали, надривали жили.
 Ой завіє хуртовина у наші Карпати,
 Та й підемо товаришу дерево рубати.
 Як заціпить морозенко, снігом запорошить,
 Тоді файна смеречина, дерево здорове.
 Ой висока яворина, а смерека вища,
 Будуть дошки і плинці, шафа й топорича.
 На долині у сиглині смеречина груба,
 Підеш доню за фірмана та й за лісоруба.
 З лісорубом тяжко жити, бо то небезпека,
 Може впасти-привалити у лісі смерека.
 З лісорубом тяжко жити —

нехай знають люди,

Та Василь мій при роботі — все копійка буде.

Зелені гори-бори, лишилисі зруби,

Погубили красу нашу чужі лісоруби.

В Липовиці ліс рубають, бо є лісоруби,

Пани гроші файні мають, як дерево грубе.

Ой підю я ліс рубати, буду гроші мати,

Та й заграє весілочко коло мої хати.

Ой я ліки уживаю та й переживаю,

Бо у лісі чоловіка лісоруба маю.

Ой летіла зозуленька та й сіла на дуба,

Підеш заміж дівчинонько та й за лісоруба.

Ой з-під гори високої вода витікає,

Там мій милий чорнобривий дерево рубає.

В мене мама музикант — на скрипочці грає,

А мій тато лісоруб дерево рубає.

А мій милий лісоруб вміє ліс рубати,

А ще шити і варити й на цимбалах грати [11].

Лісопромислова тематика досить поширена в українській народній пісенності Карпат. Образи, пов'язані з працею лісорубів і плотогонів, зустрічаються у піснях-хроніках, піснях-баладах, співанках, зокрема, в коломийках. А це є свідченням поширеності лісорубства, важливого заняття для горян, оскільки вони певним чином позначилися на особливості їхнього світосприймання.

До соціально-побутових пісень карпатського краю належать і повстанські коломийки. Так, пам'ять про Гуцульське повстання 1920 р. назавжди збереглася в народі. У 1940 р. відомий фольклорист Осип Роздольський записав від сільських поетів Григорія Миронюка і Федора Фединчука чимало

пісень, зокрема коломийок, про повстання гуцулів-лісорубів, які стали народними.

Співанка Григорія Миронюка відкривається заспівом про зозулю, що приносить звістку про повстання гуцулів, причому наголошуючи на достовірності події і «правду вірну».

*Куєт мені зозулиця та буде кувати, —
Послухайте, люди добрі, що хочу казати.
Куєт мені зозулиця, летить попід Рівню, —
Я вам хочу розказати, браття, правду вірну.
Сіло пташиє у піддашиє та й у лапки дуло, —
Я вам хочу розказати, як повстаннє було.
Куєт мені зозулиця, летить поверх току, —
Як вам хочу заспівати
з двадцетого року [2].*

У пісні розповідається про криваві розправи польсько-шляхетських військ над повсталими в навколишніх селах Косова (Жаб'є, Голови, Красноїлля та ін.). Її автор був у числі заарештованих і пережив усі страхоття польської екзекуції над гуцулами.

*Ой у моїм городечку калинові вили.
У Зеленім Козланюки двох жандармів вбили.
У Красноїллі людей били, хати попалили,
І скованих почерез верх на Жаб'є займили.
І скованих почерез верх, катуючи, гнали,
Ще до тижня в Коломию в кримінал загнали.
Людей били, катували, до них говорили,
Щоби люди катовані своєю кров'ю пили.
А не один мусив жінку та й діти лишити,
А на чехи утікати, життє боронити.
Котрі могли, повтікали за чеську границю,
Але котрих виловили — забили в темницю.*

Про криваве придушення революційного руху на Гуцульщині влітку 1920 р. розповідає коломийка Федора Фединчука, уродженця с. Голови.

*Ой кували зозулиці, кували, кували,
Як гуцули за повстаннє гірко бідували.
Зозулиця куєт мені, сиде коло току,
Ляхи людей змордували у двадцетім року.
Галичину як узели, їсти ніч не було,
До місяця дідько знає, кілька шпіцлів⁴ було.
А як вийшли шпіцлі в гори гуцулів дурити,
Мали вже тогди що їсти, мали за що жити.
Всіх гуцулів забирали, майно їм палили,
А на Жаб'є як їх гнали, то кольбами⁵ били.
Ой кували зозулиці, кували й летіли
По рокові гуцулики в неволі сиділи [7, с. 122].*

⁴ Шпіцель — шпигун.

⁵ Кольба — приклад.

Про розправу над гуцулами двадцятитрьохрічний лісоруб із с. Жаб'є Дмитро Сливчук склав коломийку, яка з вуст у вуста облетіла всю Гуцульщину.

*... А як дідичі у Польщі уряд уложили
У неволю Галичину силов захопили.
У тяженьку неволеньку вни нас захопили,
Так, як колись фараони в Єгипті любили.
Так, як колись фараони людей катували.
Як любили ляхи, тяжко-страшно подумати,
Що хлоп не смів по-українськи листа написати.
А не смів сі підписати, не смів говорити
Та й не смів він по-українськи свої діти вчити.
Бо всі школи скасовані, мова заказана,
Тяжко мусить працювати
кожен хлоп на пана [2].*

Пісні, особливо коломийки на повстанську тематику, а також про карпатських лісорубів і плотогонів, які збагатили українську соціально-побутову пісенність, стали цінним надбанням загальнослов'янської фольклористики. Дійшовши до нас з глибини віків, народна пісня не постаріла, тим більше не пішла в небуття, а живе і житиме серед багатьох поколінь наших нащадків.

1. Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині / І. Вагилевич // Жовтень. — 1978. — № 12. — С. 117—130.
2. Гуцульська пісня // Літературна газета. — 1940. — 13 верес.
3. З гір Карпатських: Українські народні пісні-балади. — Ужгород: Карпати, 1981.
4. Заклинський Б. Що то є «коломийки»? / Б. Заклинський // Коломийки. — Львів, 1929. — С. 3.
5. Квіти Верховини. — Ужгород: Карпати, 1985.
6. Народні пісні в записах Михайла Яцківца. — К.: Музична Україна, 1983. — С. 71.
7. Нечиталюк М. Народна пам'ять про Гуцульське повстання 1920 року / М. Нечиталюк // Жовтень. — 1957. — № 12.
8. Співанки-хроніки. — К.: Наукова думка, 1972.
9. Франко І.Я. Володимир Гнатюк. Коломийки. Т. 11 / Іван Франко // Франко І.Я. Збір. творів: у 50 т. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 37. — С. 148—149.
10. Хоткевич Г. Гуцули / Г. Хоткевич // Хоткевич Г.М. Твори: у 2 т. — К.: Дніпро, 1966. — Т. 2. — С. 354.
11. Чоповський В. «Ой далека доріженька у гори на зруб...»: Лісоруби Бойківщини у суспільно-побутових піснях Карпат / В. Чоповський // Новини Підгір'я. — 2011. — 11 листоп.
12. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич. — Львів, 1902. — Ч. III. — 225 с.
13. Як зачую коломийку. — Ужгород: Карпати, 1975. — С. 16.

Vasyl Chopovsky

ON SOCIO-HOMESTEAD SONGS
BY WOODCUTTERS OF UKRAINIAN
CARPATHIAN MOUNTAIN REGION

In the article written on the ground of wide circle of published materials and author's own field studies have been considered some socio-homestead songs by woodcutters of Carpathian region. Those creations reflect conditions of population's living and work in the mountain land. Attention has been paid to kolomyjka rhymes on Hutsul insurrection of 1920.

Keywords: Ukrainian Carpathians, Boiko land, Hutsul land, Boikos, Hutsuls, insurgent kolomyjka rhymes.

Василий Чоповский

СОЦИАЛЬНО-БЫТОВЫЕ ПЕСНИ
ЛЕСОРУБОВ УКРАИНСКИХ КАРПАТ

В статье на основе широкого круга опубликованных материалов и собственных полевых исследований автор рассматривает социально-бытовые песни лесорубов Карпатского региона, которые отражают условия жизни и труда горного населения края, а также коломыйки о гуцульском восстании 1920-го года..

Ключевые слова: Украинские Карпаты, Бойкивщина, Гуцульщина, бойки, гуцулы, повстанческие коломыйки.